

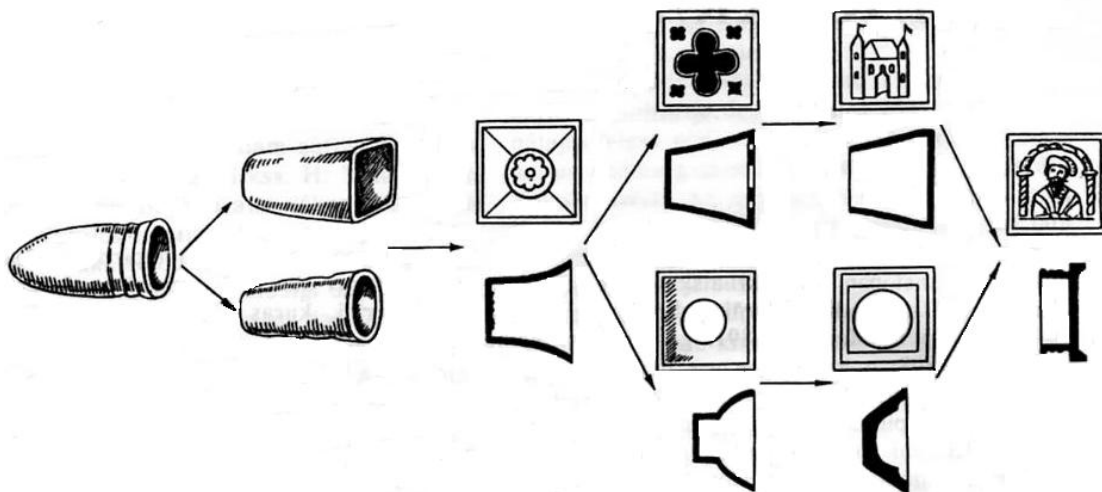
KAHHELAHI. Ajalugu ja hooldus.

AJALUGU

Kahhel – glasuuritud pottkivi või saviplaat.

Kahhelahi – šamott-telistest kolde ja lõõridega ning kahlitest väliskestaga soojussalvestusvõimega ahi.

Ahjud on arenenud lahtiselt ruumis paiknenud tulekoldest, mida järk-järgult hakati piirama kivist seinte ja kerisekividega. Kõige varasem ahjupott, kahli eelkäija, oli lihtne ümara suu ja ümara põhjaga savipott. Ajapikku hakati nende suuosa vormima nelinurkseks, et neid oleks hõlpsam ilma vaheavausteta üksteise kõrvale ahjuks laduda. Ahjukahlitel oli algul vaid praktiline tähtsus. Ajapikku muutusid kahlite kaunistused siiski sedavõrd oluliseks, et kahhelahjust sai mitte enam pelgalt küttekeha, vaid omaniku moeteadlikkust näitav sisustuselement. Ahjupotte hakati katma ka glasuuriga, mis oli suureks sammuks edasi kahhelahju arengus otstarbekaks luksusesemeks, lausa kunstiteoseks. Juba 14. sajandiks olid ahjupotid arenenud nelinurkseteks reljeefsete kujunditega plaatideks, mille taga oli kinnitamist hõlbustav ja ahju kuju tugevdav karniis.

Ahjupoti areng ümara aluse, ülespoole veidi laiendatud seinte ning pressitud avaga ahjupotist kahlini.

Kuigi esimesed tõendid kahhelahjustest pärinevad 14. sajandist, jõudis Eesti linnadesse kahhelahi 15. sajandi lõpul, enne seda olid soojaandjaiks valdavalt hüpokaustid ning võlvitud kerisahjud. Kahhelahjusid ehitati linnamajadesse ja mõisate härrastemajadesse, lihtrahva elamuisse need ei jõudnudki.

Enne 17. sajandit ei olnud kahhelahjus korstnasse viivat lõõri. Ahi oli seest tühi ja soe õhk keerles seal lihtsalt ringi. Korstna kasutuselevõtmine oli suur edusamm ahju kujunemisel. Kuna selgus, et põlemisgaasid suudavad kivist lõõre küllaltki pikalt soojendada, püüti täiendada soojuse saamiseks ehitada korstnasse viivad suitsulõõrid ruumis võimalikult pikad. Pikkade suitsukanalitega oli võimalik maksimaalselt ära kasutada suitsugaaside soojust, mis akumulēerus kivides ning levitas ruumis ühtlast soojust.

Soojussalvestusvõimet tõhustanud sisemine lõõristik võeti samuti kasutusele alles 17. sajandil. Külmemäe kliimaga aladel pidid ahjud olema ökonoomsemad, st vähema küttematerjali kuluga eraldama rohkem sooja. Sellise ökonoomsuse tagas suur lõõride arv.

Kõrvuti muutustega ahju enda ülesehituses on aja jooksul muutunud ka ahjude peamise koostisosa – pottide – vorm, suurus, glasuuri värvid ja kaunistuste motiivid. Nii kahhelkivide kui kahhelahjude kuju muutus vastavalt sel ajal valitsevatele stiilisuundumustele. Eristatakse gooti, renessanss, barokk, rokokoo- ja klassitsistlikus stiilis ahje. Tänapäeval võib just stiilide tundmine anda informatsiooni säilinud kahhelahjude kohta ja olla abiks nende dateerimisel.

Kõigi maade ahjuehituse arengujoontes on palju ühist, aga kindlasti on igal paikkonnal oma eripära, oma värvi- ja vormieelistused.

STIILID

Renessanss

Kui varem vormistati kahli ääris lihtsa servaga, siis 16. sajandiks oli välja kujunenud kindel ruudukujuline kahlivorm, mis oli ääristatud rikkaliku ornamendiga ehk raamistusega. Kahlitel oli levinud motiiv, kus figuuri või figuuridegruppi raamis sammastele toetuv kaar. Alguses toetasid kaari balustersambad, siis vahetati nad välja pilastri või rihvatud sammaste vastu. Alles hilisrenessansi ajal ilmuvad rikkalikumad sambad - karüatiidid e naisekujulised sambad või *salomonicad* ehk köietaoliselt väänlevad sambad. Motiividest eelistati kasutada ajajärgul aktuaalset: poliitilisi figuure, rikkaid kaupmehi, vaimulikke stseene nagu tol ajal päevakorras olnud usupuhanus jne. Üsna levinud olid ka ilmalikud motiivid - romantilised jahistseenid, arhitektuur või hoopis mündid.

Enamasti kasutati rohelist vaseglasuuri, kuid üsna levinud olid ka pruunid, hiljem mustad ja kollased toonid. Renessanssahju detaile esineb meil vaid arheoloogiliste leidude näol, lähim täismahus säilinud ahi asub Rootsis Skoklosteri lossis.

Barokk ja rokokoo

Varabarokne ahi

Hilisbarokne ahi

Varabaroki ahjukeraamika dekoor tõuseb vaevalt tasapinnast kõrgemale. Kahlite raamistus kaob, detailid ei ole enam hoolikalt välja joonistatud, vormide kokku sulades tekivad maalilised üleminekud.

Ahjupindu liigendavad võimsad, tugevasti eenduvad pilastrid, poolsambad, karniisid, keerdsambad ja nišid, kus paiknevad skulptuurid.

Kahlid on sageli reljeefsete vappide, tähtede või *rokaidega* (teokarbisarnased S- ja C-kujulised motiivid) kaunistatud. Väga iseloomulik on dekoratiivsete detailide voluutide (spiraalikujuline, lopsakas, pisut teokarpi meenutav motiiv) kasutamine. Uudsenäo barokk koobalmaalikutega kahlid ning tapeetkahlid ehk kahlid, mille motiivistik kandus ühelt kivist teisele, moodustades terviku.

Erinevalt barokkahjude raskepärasusest ja nende tumerohelisest, mustast või tumepruunist glasuurist olid rokokooahjude toonid heledad, pastelsed.

Barokkahjusid võib kohata Kadrioru lossis, Ohtu, Kilti ja Palmse mõisates ja Noarootsi pastoraadis. Kokku on neid Eestis paarikümne ringis.

Klassitsism

Varaklassitsistlik ahi

Hilisklassitsistlik ahi

Vormilt on baroksed ja varaklassitsistlikud ahjud üsna sarnased, erineb vaid motiivistik. Varaklassitsism ilutses keeruka reljeefusega nagu ampiirsed ornamendid, vanikud, antiikfilosoofide büstid ja medaljonid.

Klassitsistlikus stiilis ahju iseloomustab rangelt sümmeetriline kehend, mis on tavaliselt siledatest kahlitest. Reljeefseid kahleid leidub klassitsistlikel ahjudel pilastrite, karniiside (levinuum hammaskarniis) ja geomeetriliste ornamentide (meander jne) näol. Siledad kahlid on enamasti kaetud heleda, enamasti valge glasuuriga.

Klassitsistlikke kahhelahjusid leidub kõige rohkem. Põhjuseks võib olla asjaolu, et varemehitatud (barokkahjud, rokokooahjud jne) kahhelahjud olid nii kehvast seisukorras, et need oli vaja uutega asendada. Siledaid, vaid mõne karniisiga liigendatud ahjukehendeid püstitatakse tänapäevalgi.

Historitsism e neostiilid

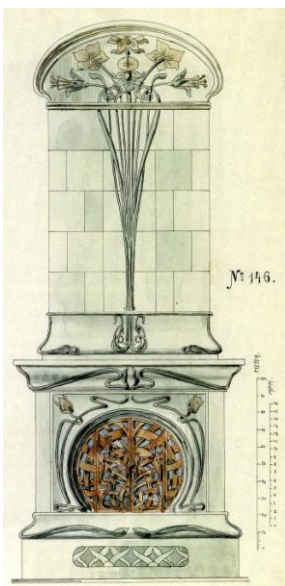

Ahjukunsti tõeliseks õitseajaks võib lugeda historitsismiaega 1870ndatest 1920ndate aastateni, mil varakatel inimestel oli kahhelahi pea igas ruumis.

Detailidelt on historitsistlikud ahjud väga rikkalikud. Iseloomulik oli erinevate stiilide jäljendamine ja liitmine ehk eklektika. Enamik varasematest stiilidest oli au sees, erinevate stiilide motiive kasutati ahjupindadel sageli segipaisatult. Näiteks karniis koosneb klassitsistlikust terava äärega vööst, akantuslehtedega vööst ja munafriisist jne.

Historitsism võttis kasutusele kaminahjud, mis hakkasid kiiresti levima.

Juugend

Vastandiks nn eklektikale püüti luua uut omapärast stiili, mis erines eelnevatest stiilidest täielikult. Armastati lihtsaid lahendusi ja looduslikke ornamente.

Kaunistuste loomisel lähtuti taimedest, tihti on taimemotiivid aga niivõrd moonutatud, et raske on märgata nende tõelist algupära. Lemmiktaimede hulka kuulusid eksootilised krüsanteemid ja orhideed, aga ka liiliad, iirised, kallad, tulbid, alpikannid ja võõrasemad. Tavaliselt kasutati taimi ja lilli koos nende varreosaga ja mõnikord ka mullaaluse juurega. Pearõhk on kaunilt kujundatud, sujuvalt voogavatel joontel, mis üksikult või tervete kimpudena kulgevad mööda ahjupinda. Sageli kasutati ühe ahju juures erinevat värvi glasuuriga kahleid.

Juugendi suhtumine mitte ainult dekoori, vaid ka ahjukehandi vormi oli uuendusmeelne – vormilt on ahjud ümaramad ja voolujoonelised.

Juugendahjusid, erinevalt vanematest ahjudest, mida võib kohata valdavalt mõisates ning vanalinnahoonetes, leidub ka tavakodanlase eluruumidest.

Eestiaegsed ahjud

Hakati matkima klassitsistlikus stiilis ahjusid, millel valdava osa ahjupinnast moodustasid silekahlid, aktsendiks vaid lihtsad dekoorielemendid – karniisid, simsid, ümarnurgad. Klassitsistlikke ahjusid oli lihtne toota: lamedad kahlid ja nurgad vormiti masinate abil pressimise ja keerulisemad detailid valamise teel.

Selliseid ahjusid toodetakse tööstuslikult veel tänapäevalgi.

HOOLDUS JA ÖKONOOMNE KÜTMINE

Uuringud

Vaata üle kõik osad, selgita välja probleemid ja nende põhjused. Olulisemad kohad, mida kontrollida:

- Ahju alus
- Küttekolde pind: värv, krohv, tellised, kahhelkivid
- Metallosad: uks(ed), siibrid, tahmaluugid
- Tulekolle
- Lõõrid
- Korsten

Levinumad probleemid küttekolletel on kahjustunud uks, praod vuukides, tulekoldes, ahju väliskestas või ebatihedad liitekohad ahju ja korstnalõõri vahel. Võib juhtuda, et suitsukanalid on täiesti läbi kulunud või on korstnast kivitükke lõõridesse kukkunud.

Korstna ja selle lõõride seisundit lase kontrollida korstnapühkijal!

Kahlite puhastamine

Kui kahlipind on kaetud raskelt eemaldatava aine või mustusega, tasub sobivat puhastusvahendit otsida „katse-eksitusmeetodil“. Vii katsetused läbi ahju kõige silmapaistmatumatel kividel. Alusta katsetamist lahjema toimega vahenditest – näiteks proovi pesemist seebi ja sooja veega. Kui sellest abi pole, testi järjest tugevatoimelisemaid puhastusvahendeid. Võid katsetada lahjat piirituselahust või lakkide puhul atsetoonilahust.

Kui kahleid on mitmeid kordi sobimatute värvidega üle võõbatud, võid värvikihte eemaldada kuumapuhuri või värvieemalduspastaga. Viimast kasutades õhkub mõne aja jooksul peale puhastamist õhku mürke, eriti ahju kütmisel. Soojapuhurit kasutades tuleb olla väga

ettevaatlik, sest kahhelkivid ei kannata tugevat kuumust. Ohutuim, kuid mitte alati tõhusaim viis värvi eemaldamiseks on mehaaniliselt kaabitsaga. Kui ükski abinõu ei toimi, võid katsetada seebikivi, mida kasutama asudes peaks katma ahju ümbruse kinni, kuna vahend on söövitav.

Kahlite puhastamine

Vuukimine

Vanade ahjude juures kasutati kivide ühendamiseks savist, liivast ja veest segatud mörti, mis talus kuumust ja kuivamist. Samu materjale kasutatakse ka tänapäeval. Savisegu paisub kuumuse mõjul samal moel kui tellised, vältides nii pragude teket kütmisel.

Tulekolde juures kasutati vanasti musta, tulekindlat savi, teine võimalus oli savi enne kasutamist põletada ja siis uuesti peeneks jahvatada. Vanade ahjude parandamisel kasutatakse samuti tulekindlat savi (seda saab ehitusmaterjalide poest).

Restaureerimine

- Kui tegemist on mälestises või muinsuskaitsealal paiknevas hoones asuva reljeefsetest või maalitud kividest ahjuga, konsulteerige enne tööde alustamist muinsuskaitseameti spetsialistiga!
- Kütteseadet võib ehitada ja ümber laduda vaid kutsetunnistust omav pottsepp.

Lõõride puhastamine

- Sõltuvalt ahju kütmise sagedusest puhasta ahju lõõre kord aastas või tihedamini. Puhastada tohib ainult külma ahju!
- Puhastamiseks toimi järgmiselt: eemalda lõõrikaas ja puhasta lõõr terasharjaga. Seejärel aseta lõõrikaas algsele kohale.

Kütmine

- Kaua kütmata olnud ahju taas kütma asudes ole väga ettevaatlik - liigne kuumus kahjustab nii ahju kui korstnat.
- Oluline on kasutada kuivi puid. Märgades puudes sisalduv niiskus rikub nii küttekollet kui korstnat. Niiskete puude kuivatamiseks aseta puud 10–15 tundi pärast kütmist koldesse, kus söed on juba täiesti kustunud. Ava korraks pisut siiber. Lase siibri avamisega mõnetunniliste vaheaegadega paaril korral puude kuivamisauru koldest välja. Kütmise eel, siibri lahti olles, võta üleliigsed puud koldest välja. Ahju jäta 6–8 halgu, millest üks on peeneks lõhutud.
- Kütmisel ava siiber nii palju, kui eelmistel kordadel parimaks osutus. Sulge sisemine uks täielikult ja välimisele jäta 2 sõrme laiune pilu.
- Valva, et puud ahjus täielikult ära ei põleks, kui kavatsed neid veel juurde lisada. Sel juhul kohenda tukid ja söed nii, et põlemine toimuks paremini. Vingu tuppatuleku ärahoidmiseks ava selleks ajaks siibrit rohkem.
- Kui erandolukorras on vaja rohkem soojust, on säästlikum põletada kaks tavalist sületäit mõnetunnise vahega, kui lisada vastav hulk puid järjest tulekoldesse. Mõistlik on põletada hommikul ning õhtul üks sületäis puid.
- Hoolitse selle eest, et tõmbus oleks tervel küdemisajal normaalne, teades, et viimane oleneb ilmastikust ja on igal ahjul isesugune.
- Sule ahjuuks ennem vara kui hilja, siiber aga ennem hilja kui vara.

Kütteseadme kasutamisel ei tohi:

- 1) paigaldada suitsulõõri ventilatsiooniresti ega kasutada ventilatsioonilõõri suitsu juhtimiseks;
- 2) kinnitada kütteseadme suitsukorstna külge raadio- või televisioonianteni või muud samalaadset seadet, kui see ei ole ehitise või kütteseadme ehitusprojektiga ette nähtud;
- 3) kütta pragunenud seina, mittekorras koldeukse või muu tulekahju põhjustada võiva defektiga kütteseadet;
- 4) süüdata kütteseadme koldes tuld põlevvedeliku abil;
- 5) kütta katelt, ahju või pliiti koldeust sulgemata;
- 6) kütta kivisöe, koksi, põlevkivi, gaasi või sünteetilise materjaliga küttekollet, mis pole vastava kütuseliigi jaoks ette nähtud või kohandatud;
- 7) paigutada kütust, põlevmaterjali või -eset kütteseadme välispinnale lähemale kui 0,5 m ja selle koldeava ette lähemale kui 1,25 m koldeava esiservast;
- 8) kuivatada küttepuid, riietus- või muud põlevat eset kütteseadmel;
- 9) jätta küdevat küttekollet järelevalveta, välja arvatud automaatjuhtimisega kütteseade;
- 10) paigutada kustutamata sütt või tuhka põlevmaterjali jäätmete hoiukohta või põlevmaterjalist taarasse.

Koostajad: Artur Ümar